

DOĞU ANADOLU AĞIZLARINDA İSİM YAPIM EKLERİ**Semra ALYILMAZ***

Görevli dil ögelerini temsil eden gramer morfeplerinin bir kısmı, kök veya köken halindeki anlamlı dil ögeleri ile birleşerek, müstakil anlamlı dil ögelerini temsil eden gövde halindeki lügat morfeplerini (kavram işaretlerini) oluştururlar. Bu sebeple bu gramer morfeplerine (görevli dil ögelerine) yapım ekleri adı verilir.**

Türk lehçe, şive ve ağızlarının yapısı, tarihî gelişimi, ve bugünkü durumları da gözönünde bulundurularak yapım ekleri, genelde dört grupta incelenir:

- 1- İsimden isim yapım ekleri
- 2- İsimden fiil yapım ekleri
- 3- Fiilden fiil yapım ekleri
- 4- Fiilden isim yapım ekleri

Doğu Anadolu Ağızları'nda kullanılan **isim yapım ekleri** (isimden isim yapım ekleri ve fiilden isim yapım ekleri), Türk lehçe, şive ve ağızlarının hepsiyle temelde aynı özelliklere sahiptir. Doğu Anadolu Ağızları'nda kullanılan söz konusu gramer morfeplerinin Türkiye Türkçesi'nde oldukça az kullanılanları, hiç kullanılmayanlarını veya fonetik değişmelere uğrayanları aşağıda örnekleriyle birlikte dikkatlere sunulacaktır:

1- İsimden isim yapım ekleri

1.1. /+AcıH/: Doğu Anadolu Ağızları'nın hemen hemen hepsinde kullanılan işlek bir ektir. Küçültme, miktar, durum bildiren kavram işaretleri yapmaktadır.

Örnek : az+acıh KİA

yımış+acuh EYA

** bk. GEMALMAZ, Efrasiyap, *Standart Türkiye Türkçesi (STT) 'nin Formanlarının Enformatif Değerleri ve Bu Değerlerin İhtiyaç Halinde Bu Dilin Gelişimine Muhtemel Etkileri*, Erzurum, 1982; ALYILMAZ, Cengiz, *Orhun Yazutlarının Söz Dizimi*, Erzurum, 1994.

1.2. /+Aç/: İşlek değildir.

Örnek : parh+aç KİA, VİA

1.3. /+begi/: İşlek değildir.

Örnek : yan+begi KİA

1.4. /+cAH/: İşlek bir ektir.

Örnek : guş+cah KİA, BA

1.5. /+ceMe/: İşlek bir ektir.

Örnek : güzel+ceme EA, EYA, KİA, VİA

sessüz+ceme EYA

güzel+cene KİA, IA

belc+cene KİA, IA

1.6. /+ceyh/: İşlek bir ektir.

Örnek : büyü(k)+ceyh, demin+ceyh BA, IA, KİA, Vİ

1.7. /+°cIlah/: İşlek değildir.

Örnek : az+ıclah EYA

an+cılah KİA, IA

bun+cılah EYA

1.8. /+cInAh/: İşlek değildir.

Örnek : an+cınağ KİA, IA

1.9. /+cUcAh/: İşlek değildir.

Örnek : an+cıcağ KİA, IA

şun+cucağ EYA

bun+cucağ EYA

1.10. /+dU/ (< /+IU/): İşlek bir ektir.

Örnek : namus+du KİA, BA, IA

us+du KİA, BA, IA

güj+dü KİA, BA, IA

1.11. /+dUH/ (< /+IUK/): İşlek bir ektir.

Örnek : omuz+duğ KİA, BA, IA

guş+duh KÍA, BA, IA

göz+düh KÍA, IA

diz+dih KÍA, IA

1.12. /+nI/ (< /+II/): İşlek bir ektir.

Örnek : deligan+nı KÍA, BA, IA

1.13. /+rI/ (< /+II/): İşlek bir ektir.

Örnek : tür+rü KÍA, BA, IA

kir+rı KÍA, BA, IA

1.14. /+o/: İşlek bir ektir. Şahıs adlarından ve yakın akraba adlarından sevgi, samimiyet ve küçültme bildiren isimler yapmaktadır. Bu tür kullanımlarda anlamlı dil ögesinin yapısında değişiklik (kısılma) olduğu dikkati çeker.

Örnek : ab+o (Abdullah) KÍA, EA, IA

ef+o (Efrasiyap) EA

el+ o (Alaattin) KÍA, EA

an+o (anneciğim) KÍA, EA BA, IA

1.15. /+°Cİ/: İşlek değildir. Şahıs adlarından ve yakın akraba adlarından sevgi, samimiyet ve küçültme bildiren isimler yapmaktadır. Bu tür kullanımlarda anlamlı dil ögesinin yapısında önemli değişiklik (kısılma) olduğu dikkati çeker.

Örnek : fad+oci (Fatmacığım) EA

1.16. /+°ç/: İşlek olarak kullanılmayan bu ek de şahıs adlarından ve yakın akraba adlarından sevgi, samimiyet ve küçültme bildiren isimler yapmaktadır. Bu tür kullanımlarda anlamlı dil ögesinin yapısında önemli değişiklik (kısılma) olduğu dikkati çeker.

Örnek : bül+oç (Bülentçığım) EA

ef+oç (Efrasiyapçığım, Efendiciğim) EA

el+oç (Alaattinciğim) KÍA, EA

1.17. /+Uz/ (< /+dlz/): İşlek bir ektir.

Örnek : gün+üz KÍA, IA

2- Fiilden isim yapım ekleri

2.1. /-A+/: İşlek değildir.

Örnek : kes- e KİA

sap-a KİA

2.2. /-AcA+/: İşlek bir ek değildir.

Örnek : as-aca KİA, AA, IA

bil- ece EA

2.3. /-AḦ+/(< /-AK+/: Oldukça işlek bir ektir.

Örnek : gaç- aḦ KİA, EA, IA, AA

gorḦ-aḦ KİA, EA, IA, AA

isde-h KİA, EA, IA, AA

2.4. /-AḨG+/(< /-elek+/: İşlek bir ek değildir.

Örnek : çoh- alig KİA

2.5. /-AmAş+/(< /-AmAç+/: İşlek bir ek değildir.

Örnek : dön-emeş KİA, EA, IA

bul-amaç KİA, EA, IA, AA

2.6. /-AnAḦ+/(< /-AnAK+/: İşlek bir ektir.

Örnek : deg-eneg KİA, IA

ek- eneg EYA

yığ-anaḦ KİA, IA

2.7. /-baş+/(< /-baç+/: İşlek bir ek değildir.

Örnek : dolan-baş KİA, IA

gizlen-baş KİA

2.8. /-çI+/(< /-(I)CI+/: İşlek bir ek değildir.

Örnek : guzla-çı EYA

2.9./-GAn+/(< /-KAn+/: İşlek bir ektir.

Örnek : çalış-gan KİA, EYA

2.10. /-GAş+/(< /-GAç+/: İşlek bir ektir.

Örnek : gıs-gaş KİA, EYA

süz- geç KÍA, EYA

2.11. /-GIŞ+/ (< /-GIÇ+/): İşlek bir ek değildir.

Örnek : dal-gış KÍA, EYA

2.12. /-°H+/ (< /-°K+/): İşlek bir ektir.

Örnek : boya-ğ KÍA, IA

gat- ığ KÍA, IA

gop- uğ KÍA, IA, EA

yan- ığ KÍA, IA, AA, EA

aç- ığ KÍA, IA, AA, EA

2.13. /-mUG+/ (< /-mIK+/): İşlek bir ek değildir.

Örnek : kes - müğ KÍA, IA

2.14. /-°n+/: İşlek bir ek değildir.

Örnek : sağ-ın KÍA, IA, AA, EA,

yığ-ın KÍA, IA, AA, EA,

2.15. /-°ş+/ (< /-°nç+/): İşlek bir ek değildir.

Örnek : gorğ-uş KÍA, IA, EA

2.16. /-°yH+/ (< /-°K+/): İşlek bir ektir.

Örnek : del-iyh KÍA, IA

dön- üyh KÍA, IA

kes- iyh KÍA, IA

SONUÇ

Standart Türkiye Türkçesi'nde olduğu gibi, Doğu Anadolu Ağızları'nda da bazı gramer morfemleri (isimden isim yapım ekleri ve fiilden isim yapım ekleri) kök veya köken halindeki anlamlı dil öğeleri ile birleşerek, müstakil anlamlı dil öğelerini temsil eden gövde halindeki isim soylu lügat morfemlerini (kavram işaretlerini) oluştururlar.

KISALTMALAR

AA: Ağrı İli Ağızları

BA: Bulanık Ağızı

EA: Erzurum İli Ağızları

EYA: Erzincan ve Yöresi Ağızları

IA: Iğdır Ağızı

KİA: Kars İli Ağızları

VA: Van İli Ağızları

BİBLİYOGRAFYA

- CAFEROĞLU, Ahmet, *Doğu İlleri Ağızlarından Derlemeler*, Ankara, 1995,
ÇEBİ, Yılmaz, *Bulanık Ağızı*, AÜ Lisans Tezi, Erzurum, 1972.
ÇİFTÇİ, Muhacir, *Ağrı (Merkez) ve Yöresi Ağızı*, F.Ü. Lisans Tezi, Elazığ, 1986.
DEMİREL, Tuncer, *Iğdır Azeri Ağızı*, AÜ Lisans Tezi, Erzurum, 1970.
DİNÇER, Faruk, *Muş Ağızı*, DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1969.
ERCİLASUN, Ahmet B., *Kars İli Ağızları*, Ankara, 1983.
GEMALMAZ, Efrasiyap, *Erzurum İli Ağızları*, 3 cilt, Erzurum, 1978.
GÜLENSOY, Tuncer, *Doğu Anadolu Osmanlıcası*, Ankara, 1986.
HATİBOĞLU, Vecihe, *Türkçenin Ekleri*, Ankara, 1981.

KARAHAN, Leyla, *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*, Ankara, 1996.

KÜÇÜK, Hatice, *Sivas Ağzı*, DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1970.

OLCAY, Selahattin, *Erzurum Ağzı*, Ankara, 1966.

SAĞIR, Mukim, *Erzincan ve Yöresi Ağızları*, Ankara, 1995.

YILMAZ, Naif, *Muş Malazgirt Ağzı*, AÜ Lisans Tezi, Erzurum, 1968.

ZÜLFİKAR, Hamza, "Van Gölü ve Çevresi Ağızlarının Özellikleri", Ankara, 1978,
(Ömer Asım AKSOY Armağanı), s. 297-317